

Elvis Fejzić*

**Ustavna aksiologija republikanizma i aktivitet
parlamentarnih stranaka u Bosni i Hercegovini:
kontradikcije, apologije i preporuke**

Sadržaj

- 1. Uvodni kontekst: atribucije bosanskohercegovačke praktične politike**
- 2. Republikanizam, demokratija i etnokratija u političkoj teoriji: o alternativnoj vladavini naroda**
- 3. Bosanskohercegovačka partijska politika i ustavne promjene: etnokratska liderokratija kao nepremostiva prepreka**
- 4. Direktna demokratija, vaninstitucionalna politika i ustavne korekcije: narod, progresivne grupe i državna vlast**
- 5. Zaključna razmatranja**
- 6. Literatura**

1. Uvodni kontekst: atribucije bosanskohercegovačke praktične politike

Političke ideje i vrijednosti republikanizma – etablirane prosvjetiteljskom politikom, odnosno principima jednakosti, solidarnosti, pravde, pacifizma, sekularizma, demokratije, individualizma i konstitucionalizma – otvoreno se detroniziraju i minimiziraju u postdejtonskoj praktičnoj politici u Bosni i Hercegovini. Nju kontinuirano i, po svemu sudeći, presudno reguliraju i kreiraju – u skladu sa apsolutističkom i monokratskom logikom – etnokratske političke reprezentacije. Nefunkcionalnost *Ustava Bosne i Hercegovine*, koji omogućava etnokratskim elitama da ostvare hegemonijski status i neprikosnovenu političku moć, rezultat je *mirovnog sporazuma*, zbog čega je skoro nemoguće govoriti o *legitimacijskoj prirodi* navedenog ustava jer nije kreiran, predložen i usvojen prema *normativnim pravilima* demokratske procedure. Štaviše, sporan je u potpunosti *legimitet* bosanskohercegovačkog ustava, a, uz to, moguće je identificirati, čak, i njegov *antirepublikanski karakter* – zato što neke ustavne odredbe uopće ne korespondiraju s temeljnim zahtjevima i načelima politike republikanizma – pa kao takav ne osigurava građanima ravnopravan status i osnovna politička prava.

S obzirom da dominantne etnokratske političke elite preferiraju *postojeće političko stanje* koje markira ustavna neizvjesnost i nedorečenost – reprezentantima etnokratije, zapravo, nedostaje

---

* Autor je doktor političkih nauka, vanredni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

politička volja za realiziranje ustavnih izmjena i korekcija – nužno je testirati i upotrijebiti *alternativne* i *vaninstitucionalne instrumente* za implementiranje ustavnih promjena. Ovo je, po svemu sudeći, jedini *politički metod* putem kojeg je moguće *tragati* za funkcionalnijim ustavnim i političkim sistemom u Bosni i Hercegovini – u postojećim političkim okolnostima – koji bi istovremeno promovirao i objedinjavao – u skladu sa teorijom društvenog ugovora – interese naroda i vlasti. Takvu mogućnost daje praktična upotreba nekih *formi* direktne demokratije koje, na primjer, omogućavaju cjelokupnom biračkom tijelu da se uključi u *odlučivanje* o ustavnim promjenama ili o donošenju novog ustava – narod se izjašnjava, u pravilu, na referendumu o *nacrtu ustava* koji priprema skupština ili određeno državno tijelo¹. Ovo istovremeno predstavlja oblik demokratske legitimacije ustava po modelu *odozdo prema gore*. Vaninstitucionalni uticaj na ustavne korekcije, pa i na proceduru donošenje novog ustava, također, mogu permanentno vršiti intelektualne, civilno-društvene i druge progresivne elite u Bosni i Hercegovini, doduše uz uslov da uspiju mobilizirati dovoljan broj pristalica – kao predstavnika različitih interesa i socijalnih skupina – koji bi mogli izvršiti efikasan *vaninstitucionalni pritisak* na etnokratsku vlast – koristeći demokratske metode političke borbe i, u krajnjem slučaju, prakse građanskog neposluha – kako bi je motivirali na realiziranje njihovih političkih zahtjeva.

Iako navedene alternativne i vaninstitucionalne metode imaju karakter *dopunskih* i *neformalnih političkih instrumenata* – pri čemu su, uz to, suprotstavljene članu X Ustava Bosne i Hercegovine kojim se predviđa *procedura ustavnih izmjena i dopuna* – ne treba ih ignorirati i minimizirati njihov značaj u kontekstu mogućnosti kreiranja, predlaganja i implementiranja ustavnih i političkih promjena. Nezadovoljstvo bosanskohercegovačkog građanstva *institucionalnom politikom* i njenim lošim rezultatima, zapravo, može biti poseban motiv za usvajanje i konzumiranje *vaninstitucionalnih formi politike* – putem kojih građani *neposredno participiraju* u političkom procesu ili, pak, izražavaju i iznose svoje političke zahtjeve, djelujući kao jedna *homogenizirana grupa* – u produciranju, kreiranju i etabliranju željenih ustavnih i političkih rješenja.

2. Republikanizam, demokratija i etnokratija u političkoj teoriji: o alternativnoj vladavini naroda

Moderni republikanizam kao ideologija, svjetonazor i politika, u pravilu, počiva na *suverenoj volji naroda* koji vlada indirektno, bolje rečeno, u ime građana odlučuje izabrana vlada, čiji rad i mandat *narod kao suveren* ograničava permanentnim evaluacijskim nadzorom i periodičnom izbornom procedurom. Na taj način, zapravo, već selekcionira novu vlast i daje joj mandat da vlada u skladu sa ustavnim odredbama. *Građanstvo* se usko vezuje za pojam *državljanstva*, pa tako podrazumijeva pripadnost državi – kao zajednici koja je utemeljena društvenim ugovorom i, uz to, preferira *volju zakona*, umjesto *volje ljudi*. Taj režim vlasti ima atribucije predstavničke demokratije koja, u osnovi, sakralizira pluralističku politiku, a zbog svoje konstitucionalne prirode, ona je – u normativnom razumijevanju – istovremeno *ustavna demokratija*.² S tim u

¹ Usp. W. Merkel, Teorije transformacije: demokratska konsolidacija postautoritarnih društava, *Politička misao*, Zagreb 3/1999, s. 133.

² Ustavna demokratija preferira ustavnu vladavinu koja podrazumijeva „(...) ustavni poredak utemeljen na vladavini većine, ali ograničene ustavom i pravom u cilju zaštite manjina i osiguravanja jednakih mogućnosti ostvarivanja zajamčenih prava.“ B. Smerdel, Neposredno odlučivanje i njegove ustavne granice, *Hrvatska pravna revija*, Zagreb 11/2010, s. 9.

vezi, moguće je konstatirati da moderna demokratija pretpostavlja „(...) postojanje neke zajednice kojom upravljaju zakoni, koja je organizirana u institucije. Takvo institucionalno uređenje države možemo nazvati republikom ako se zasniva na *ustavu*. Tada se republika definira kao *struktura*, u kojoj se sve vlasti (zakonodavna, pravosudna, izvršna) međusobno nadziru, a nadzire ih i narod, pri čemu svi poštuju autoritet temeljnog zakona. Demokracija se od te strukture razlikuje kao *način vladanja*.”³ Prema tome, republikanski oblik vladavine istovremeno prihvata ustavni koncept države koji je, u pravilu, zasnovan na demokratskom režimu vlasti.

Navedena *politička korelacija*, koja čini suštinu i osnovu moderne demokratske, predstavničke i pluralističke politike, tumači se i na sljedeći način: „Demokratska je ustavna država, prema tome, kompromis. Ona počiva na dvama stupovima (ako se hoće uzeti tako statična slika za tako pokretljivu stvar): na načelu liberalne pravne države i demokratskome većinskom načelu, napokon na prirodnome pravu i narodnome suverenitetu. U praksi bi čista pravna i prirodnopravna država završila u aristokraciji onih koji bi zakone tumačili i razvijali u svjetlu ustava, ustav u svjetlu prirodno prava; a država čistoga narodnog suvereniteta, naprotiv, u tiraniji većine. Ne želi se ni jedno ni drugo iz dobrih razloga.”⁴ No, osim što demokratska i ustavna država počivaju i temelje se na *kompromisu*, u političkoj teoriji se, između ostalog, potencira i njihov *antinomijski odnos*. Tako, na primjer, H. Vorländer iznosi vrlo zanimljivo viđenje koje markira i detektira njihovu političku vezu: „(...) demokracija i konstitucionalizam nalaze se u odnosu napetosti. Ustavi ograničavaju većinsku volju. Oni joj nameću sadržajne i proceduralne granice. Narodna volja ne može nipošto sve, ona je vezana. Ne veže se lancima samo državna vlast, izvršna, niti samo državna vlast pravom i zakonom. I demokratski zakonodavac, parlament kao zamjenska, predstavnička potvrda narodne volje podliježe pravnim granicama. Još više: U ustavnim državama sudovi ne provjeravaju samo zakonitost državno-izvršnoga upravnog djelovanja nego i ustavnost zakona.”⁵ Međutim, demokratija bi sasvim sigurno izgubila svoj *normativni smisao* bez ustavnog nadzora i ograničenja, jer bi se vjerovatno s vremenom konvertirala u neki oblik autoritarizma i samovolje, tako da je *čisti i neregulirani oblik demokratije* nezamisliv i neprihvatljiv za savremenu politiku. Republikanski svjetonazor, demokratska vlast i ustavna vladavina, u osnovi, *kooperativno konstituiraju* demokratski politički proces i uz to, čine trajnu i nepromjenjivu političku strukturu. Ipak, narod može vladati na različite načine – uglavnom to čini putem političkih predstavnika ili uz pomoć instituta neposredne demokratije – a da se pri tome ne redefinira odnos *narodne vladavine* prema republikanizmu i konstitucionalizmu.

S obzirom da se većina razvijenih demokratskih država suočava sa *niskom političkom participacijom* – u doba policentrične, multilateralne i globalizirane vladavine – te da još uvijek na desetine slabije razvijenih i tranzicijskih država ima nerazvijenu *parohijalnu* ili *podaničku političku kulturu*, sve učestalije se dovodi u pitanje efikasnost koncepta *predstavničke demokratije*, pri čemu se model *direktne demokratije* promovira kao odgovarajuće i funkcionalno rješenje.⁶ Štaviše, govori se o *krizi* posredne i institucionalne demokratije – zasnovane na

³ P. Canivez, *Odgojiti građanina?*, Zagreb 1999, s. 163.

⁴ C. Ballestrem, Narodni suverenitet u ustavnoj državi, *Politička misao*, Zagreb 3/1998, s. 76.

⁵ H. Vorländer, Supremacija ustava. O odnosu napetosti između demokracije i konstitucionalizma, *Politička misao*, Zagreb 1/2001, ss. 26 i 27.

⁶ Zdravlje predstavničke demokratije u velikoj mjeri zavisi od razvijenosti političke kulture, a W. Hennis smatra da „(...) dobar ustav može funkcionirati samo u okruženju dobre političke kulture građana države. Dobrom ustavu

konstitucionalizmu, podjeli vlasti i izbornoj proceduri – jer se građani sve više distanciraju od *institucionalne politike*, tj. gube *povjerenje* u aktivitet i odgovornost političkih institucija. Zbog toga se u republikanskim oblicima vladavine i pojavljuju *vaninstitucionalni akteri politike* kao reprezentanti interesa građana i određenih socijalnih grupa. Njihova moć i uticaj sve više raste u doba policentrične politike, gdje se događa nepromišljena *komercijalizacija upravljačkih nadležnosti* državne vlasti, a u čemu svakako sudjeluju svojom javnom djelatnošću i različiti vaninstitucionalni politički akteri. Imajući u vidu da se savremeni politički proces može uspješno regulirati i usmjeravati *vaninstitucionalnim metodama*, moguće je pretpostaviti i zaključiti da se mogu kreirati i predložiti, čak, i *ustavne izmjene* vaninstitucionalnim putem – ali ne i konačno usvojiti iako na tu proceduru mogu vršiti djelatatan uticaj vanparlamentarne skupine i organizirano građanstvo. Po svemu sudeći, političke partije nemaju više *monopol* na reprezentiranje interesa naroda, zbog sve izraženije *razočaranosti građanstva* u institucionalni politički proces. No, ko je onda stvarni predstavnik *volje građana* u savremenoj demokratskoj politici koja je zahvaćena *apolitičkim* i *antipolitičkim praksama*? Drugim riječima, ako to više nisu isključivo političke partije i njihovi izabrani predstavnici, da li tu ulogu mogu obavljati kompetentno određene *vaninstitucionalne skupine*?

U ovom kontekstu u reprezentativne vaninstitucionalne aktere politike mogu se svrstati različite *interesne grupe* ili *društveni pokreti* – kao obrasci civilno-društvenog organiziranja građana – koji reprezentiraju posebne interese u društvu ili, pak, imaju karakter spontanosti i masovnosti, pa kao takvi mogu vršiti pritisak na institucionalne aktere politike i određivati smjer njihovog političkog djelovanja. Interesne grupe imaju važnu ulogu u artikuliranju različitih interesa u društvu i mobiliziranju građanstva u nenasilnim političkim akcijama.⁷ Politički teoretičar M. Olson smatra da je ključna *motivacija pojedinaca* za priključenje nekoj interesnoj grupi i efektivno učešće u njenim aktivnostima, u osnovi, povezana s vjerovanjem da će dobiti neke povoljnosti i ostvariti određenu korist. Također, interesne grupe participiraju u *distribuiranju* političke moći u društvu i svojim aktivitetom – što je uostalom primarni motiv i društvenih pokreta – pokušavaju ograničiti *ekspanzivni hegemonizam* političkih stranaka kao tradicionalnih aktera predstavničke demokratije. Interesno organiziranje *progresivnih ciljnih grupa* poput akademske zajednice, studenata, ili radnika ima poseban značaj za vaninstitucionalnu politiku. Navedene ciljne grupe i njihove interesne organizacije mogu biti, zapravo, ključni nosioci ustavno-političkih promjena i u bosanskohercegovačkoj praktičnoj politici.

Društveni pokreti su oblik kolektivnog ponašanja koji je relativno dugotrajan, ima jasan program i cilj te predstavlja zajedničko nastojanje zainteresiranih pojedinaca da riješe određeni društveno-politički problem.⁸ Novi mediji u doba globalizacije socijaliziraju sve veći broj građana o svakodnevnim problemima i tako kod znatnog broja ljudi produciraju potrebu da reaguju ili

---

korespondira uvijek građanstvo određene političke kulture.“ W. Hennis, Integracija ustavom?: Rudolf Smend i pristupi ustavnom problemu nakon 50 godina Temeljnog zakona, *Politička misao*, Zagreb 2/2000, s. 129.

⁷ Interesna grupa je organizacija koja diferentnim sredstvima pokušava „(...) utjecati na javnu politiku. Nasuprot političkoj stranci ili službenoj birokraciji, ona nije izravno uključena u upravljanje, ali su članovi i potencijalni članovi interesnih skupina suočeni sa sličnim problemima javnih dobara s kojima se suočavaju političari i birokrati.“ I. McLean, *Uvod u javni izbor*, Zagreb 1997, s. 75.

⁸ Noviji društveni pokreti – inovirali su i razvili nove oblike političkog sudjelovanja i aktivizma – grade i preferiraju „(...) organizacionu strukturu koja naglašava decentralizaciju i participativno donošenje odluka (...). Otuda, oni vode politiku koja se ponekad naziva ‘nova politika’. Ona odbacuje ‘ustanovljene’ partije, interesne grupe i procese predstavljanja zarad inovativnijih i teatralnih vidova politike protesta.“ E. Hejvud, *Politika*, Beograd 2004, s. 532.

izraze masovni protest protiv takvog stanja. Štaviše, vjeruje se da je *tradicionalna politika* – anticipira i prihvata klasne razlike – već odavno zamijenjena *novom politikom* zasnovanom na koncepciji *demokratskog pluralizma* – kako tvrde teoretičari *agonističke demokratije* – koja ističe značaj i identificira ulogu različitih socijalnih pokreta u distribuciji i disperziji političke moći u demokratskim državama. Aktivitet društvenih pokreta je uvijek inspiriran realiziranjem nekih konkretnih političkih zahtjeva i kontinuirano teži političkim promjenama. Masovnost socijalnih pokreta je njihov značajan resurs, bez kojeg ne bi mogli motivirati državnu vlast da implementira i uvaži njihove zahtjeve. Društveni pokreti koji usvajaju metode građanske neposlušnosti u svom javnom djelovanju – pri čemu se u potpunosti distanciraju od svih oblika političkog nasilja – mogu biti ključni akteri u iniciranju i implementiranju ustavno-političkih promjena u demokratskim društvima. Prema tome, različiti društveni pokreti koji egzistiraju u Bosni i Hercegovini mogu svojim javnim aktivitetom – njihov doprinos do sada nije bio dostatan i djelotvoran jer njihove akcije nisu bile adekvatno umrežene sa djelovanjem progresivnih ciljnih grupa kao što su studenti, akademska zajednica i radnici – participirati u emancipiranju i demokratiziranju političkih odnosa u državi.

Metode političke borbe i način djelovanja interesnih grupa i socijalnih pokreta se razlikuju u odnosu na aktivnost političkih stranaka, jer dok se one otvoreno takmiče i nastoje da „(...) pobijede na izborima i učestvuju u formiranju vlasti, organizirani interesi i društveni pokreti žele, u pravilu, da utiču – izvan institucija vlasti i mimo izborne procedure – na proces stvaranja, donošenja i implementiranja politika. Moć interesnih grupa i društvenih pokreta ekspanzivno raste, ustvari, na štetu političkih partija koje su – tokom posljednjih nekoliko decenija – izgubile ulogu *suverenog reprezentanta* volje naroda.“⁹ S tim u vezi, unutar emancipatorskih svjetonazora i doktrina u politologiji propagira se i vjeruje da je javni aktivitet interesnih grupa i različitih društvenih pokreta *lijek i nada* za alijeniranu i detroniziranu *antipolitičku prirodu* institucionalne politike, koja se permanentno suočava s gubitkom demokratskog legitimiteta i niskom političkom participacijom građanstva u izbornoj proceduri.

Etnokratija ne počiva na suverenoj *volji građanstva* – kao što je slučaj u demokratskim republikama – već na hegemonijskoj *volji dominantnih etničkih skupina*. Etnokratska vlast suprotstavljena je, po svemu sudeći, u potpunosti *političkoj logici republikanizma* – gdje se vlast bira i formira prema modelu *odozdo prema gore*, uz respekt i anticipiranje načela *političke jednakosti* – ali distancirana je i od *temeljnih principa demokratske vladavine* koja sakralizira *ustavnu protekciju* ljudskih prava i vladavinu zakona. Drugim riječima, etnokratija predstavlja *negaciju* pluralističke demokratije. Demokratski proces obično *strada* i doživljava *totalnu detronizaciju* kada etnokratija podredi i zarobi demokratiju, pri čemu se demokratska politika, u pravilu, nasilno konvertira u neki oblik *autoritarne vladavine* kao, na primjer, kada se u višenacionalnoj državi „(...) *demos* rastvara u *apsolutizirani etnos* (...) kad se *demos* obezliči i rastvori u *etnos*, a etnos sroza u *masu*, nastupa doba pannacionalizma: politički poredak sad poznaje samo partiju kao pokret, vođu koji je *suveren ex nihilo* i masu u magnovenju koja militariziranim aklamacijama i plebiscitima slavi – vođu.“¹⁰ Dakle, postoji otvoreni *politički nabor* – izražen je posebno u višetničkim državama kakva je Bosna i Hercegovina – između ekskluzivnih zahtjeva etnokratije i normativnih ideja demokratije. Ova *politička napetost*

⁹ E. Fejzić, *Vlast, građanstvo i sloboda: Od političke kontingencije do transformacije političkog*, Pregled, Sarajevo 3/2017, s. 111.

¹⁰ E. Zgodić, *Multiverzum vlasti: Za novu kratologiju*, Sarajevo 2009, s. 146.

producira *manifestnu sigurnosnu prijetnju* koja tokom vremena može ugroziti političku stabilnost u državi.

Etnokratskoj vladavini, u pravilu, odgovara *konsocijacijski režim vlasti* u sferi praktične politike, zato što na ovaj način može pouzdano sačuvati, čak, i produbiti postojeći *antagonistički odnos* između dominantnih etničkih zajednica koji je zasnovan na *logici prijatelj-neprijatelj*. Zbog svojih normativnih odrednica primijenjena *konsocijacijska demokratija* ne može imati dostatan demokratski potencijal i predstavlja samo mimikriranu verziju *etnokratske liderokratije*. U ovom režimu vlasti dislocira se nerijetko *proces odlučivanja* van institucija vlasti i, uz to, prenose se političke ovlasti na *partijske lidere* koji često nemaju nikakav legitimitet jer nisu istovremeno i izabrani politički predstavnici. Ovaj protudemokratski *politički modalitet*, zapravo, onemogućava *dinamičan proces* donošenja odluka, zbog postojanja velikog broja *konsocijacijskih ograničenja*. S tim u vezi, treba naglasiti slijedeće: „Trenutačno ustavnopravno uređenje BiH poštuje skoro sve elemente konsocijacijskog modela. Teško je, znači, argumentovati da se sadašnji problemi BiH mogu riješiti uvođenjem još višeg stepena konsocijacije.“¹¹ Ne treba posebno naglašavati da je proces donošenja odluka i realiziranja volje vlasti u pluralističkim demokratijama znatno dinamičniji nego u konsocijacijskim režimima vlasti. Zbog toga je takav model demokratske vladavine potreban bosanskohercegovačkoj praktičnoj politici – kako bi se *konsocijacijski redukcionizmi* u sferi upravljanja državom postavili na *razumni i nužni minimum*, potreban za očuvanje nacionalnih posebnosti – jer se već dugo vremena njeno građanstvo suočava sa *tromom* političkom vlašću koja nije spremna, a ni sposobna da provede ustavne i političke promjene.

3. Bosanskohercegovačka partijska politika i ustavne promjene: etnokratska liderokratija kao nepremostiva prepreka

Karakter zvanične bosanskohercegovačke partijske politike – u kojoj već dvije decenije dominiraju etnokratske političke elite – ukazuje na postojanje *podaničke političke kulture* u sferi *građanske egzistencije*. Drugim riječima, građanstvo uglavnom izražava konzervativnu političku volju u sferi izbornog procesa, ne postoji afirmativan odnos prema političkim promjenama i progresu te, štaviše, u takvim okolnostima se značajan broj građana u javnoj sferi ponaša pasivno i u skladu sa idejama antipolitike. *Nizak nivo političke participacije* građanstva – u institucionalnim i vaninstitucionalnim oblicima sudjelovanja u politici – primarno je obilježje *nerazvijene političke kulture*, u kojoj se ideja *aktivnog građanstva*, u pravilu, kompenzira *liderokratskim* ili *etnokratskim političkim formama*. Naime, bosanskohercegovačka politička kultura i odnos građana prema sudjelovanju u politici – ako uzmemo u obzir diferentna empirijska iskustva i neposredne uvide u postdejtonsku bosansku politiku – upućuju na zaključak da su *procesi socijalizacije građanstva* u Bosni i Hercegovini još uvijek pod snažnim uticajem kolektivističkih teritorijalnih i neteritorijalnih *identitetskih skupina*.

Spomenute kolektivističke grupe neprestano detroniziraju *individualistički potencijal* građanske egzistencije i tako sputavaju *političko odrastanje* i *sazrijevanje građana* – što je neophodan uslov za *emancipiranje politike* od dogmatizma i iskorak prema *progresivnoj politici* koja čezne za libertanskim političkim promjenama i funkcionalnim ustavnim rješenjima. Politički teoretičar P. Canivez tvrdi da građanstvo pojedincu osigurava „(...) pravni status, kojem su pridružena

¹¹ N. Stojanović, *Konsocijacija – Švajcarska i Bosna i Hercegovina, Pregled*, Sarajevo 3-4/2007, s. 84.

određena prava i dužnosti. Taj status ovisi o zakonima pojedine države, i može se reći da postoji onoliko tipova građana koliko i tipova država.¹² Demokratska politika nezamisliva je, po svemu sudeći, bez lojalnog respektiranja *ustavnih prava i dužnosti*, ali i bez odgovornog i participativnog *političkog ponašanja* pojedinaca. *Apolitično građanstvo* ne može proizvesti i iznuditi bilo kakve ustavne i političke promjene, zbog čega pojedinci u javnoj sferi treba da oponašaju *političke životinje* – u skladu sa Aristotelovim preporukama, zapravo, treba da sudjeluju u različitim oblicima političkog aktiviteta – koje kao takve *čeznu i žude* za raspravom, promjenama i napretkom. Tako profilirano *aktivno građanstvo* jedini je spas za *bosanskohercegovačku tranzicijsku demokratiju* koju kontinuirano sabotira, demonizira i destruiira *etnokratska liderokratija*. Izgleda da je preokupiranost postdejtonske politike *interesima* dominantnih etničkih zajednica – pri čemu se ne respektiraju dovoljno prava pojedinaca, različitih interesnih grupa i manjinskih zajednica – jedan od primarnih problema ove političke paradigme, što je distancira od *bazičnih zahtjeva* pluralističke politike.

Direktna posljedica *neprirodne saradnje i nadmetanja* konzervativnih partijskih reprezentacija u *etnički definiranoj* postdejtonskoj stvarnosti je *nefunkcionalan i zarobljen politički proces*, koji je samo refleksija neadekvatnog djelovanja političkih institucija. No, takav *konsocijacijski koncept odlučivanja* u sferi državne vlasti je, zapravo, kreiran *protudemokratskim rješenjima* koja proističu iz Ustava Bosne i Hercegovine. Spomenuti režim vlasti u sferi praktične politike ima atribucije *etnokratske liderokratije* i predstavlja, u osnovi, reinkarniranu *feudalnu aristokratiju*. Zbog toga ima *protudemokratski karakter* i, uz to, nije sklon *ustavnim i političkim promjenama*, jer su one otvorena prijetnja *konzervativnom političkom svjetonazoru* koji inače njeguje i promovira etnokratska vladavina. Etnokratski obrazac politike, po svemu sudeći, trajno detronizira i minimizira temeljne principe i institute demokratske vlasti, što je itekako primjetno i zastupljeno u bosanskohercegovačkoj političkoj praksi. S tim u vezi, ekspert za ustavno pravo E. Šarčević iznosi i zaključuje: „U bosanskom ustavnom modelu etnokratski element samo na prvi pogled fungira kao nadopuna reprezentativnom. Stvarni razmjeri etnokratskih struktura se vide iz legitimacionih mehanizama i raspodjele nadležnosti u skupštinskim domovima. Upravo ovdje legitimacione procedure reduciraju apstraktnog građanina na sredstvo za potvrđivanje političkog establishmenta i potiskuju ga iz pozicije nosioca suvereniteta u poziciju periodičnog glasača o predstavnicima `konstitutivnih naroda`. Mogućnosti veta i blokade skupštinskog sistema metodom `neprisustvovanja skupštinskim zasjedanjima` čine od blokova etničkih partija i predstavnika `konstitutivnih naroda` stvarne vlasnike demokratskog procesa. Na toj pozadini je formiran oligarhijski tip vladavine: etnokratija.“¹³ Navedene *redukcionističke barijere* u sferi političkog odlučivanja čine *državnu vlast* Bosne i Hercegovine prilično neefikasnom, indolentnom i tromom, zato što *velike koalicijske etnovlade* – ne formiraju se, u pravilu, prema kompatibilnim ideološkim i programskim načelima – neredovno i rijetko donose *nove zakone*. U takvim političkim okolnostima nije moguće u institucionalnoj proceduri kreirati *ustavne promjene* ili, pak, *novi ustav* po mjeri svih građana, jer *dominantne bosanskohercegovačke etnokratije* nemaju izraženu *političku volju i spremnost* da revidiraju i mijenjaju ustavne odredbe, koje ima u sferi praktične politike daju izuzetnu, ekskluzivnu i skoro neprikosnovenu moć i uticaj.

¹² Canivez (bilj. 3), s. 13.

¹³ E. Šarčević, *Dejtonski ustav: Karakteristike i karakteristični problemi*, Sarajevo 2009, s. 24.

Samo *aktivno građanstvo* može, u ovom teorijskom uvidu, ublažiti teškoće ekonomske i političke tranzicije u kojoj se nalazi država Bosna i Hercegovina, tako što će pokušati ostvariti željene ustavne i političke promjene putem *vaninstitucionalnih političkih metoda i instituta* – čime bi, zapravo, dopunilo i kompenziralo sve mane i redukcionizme tromog i indolentnog *institucionalnog aparata* države. Iako je etnokratska vlast u Bosni i Hercegovini u proteklom periodu pokušavala da kreira i usvoji ustavne izmjene i dopune – u skladu s *krutom procedurom* koju predviđa član X Ustava Bosne i Hercegovine¹⁴ – zbog nedostatka političke volje, ipak, nije uspjela u tome. Drugim riječima, u aprilu 2006. godine etnokratske elite bile su blizu konačne realizacije i usvajanja *seta ustavnih korekcija* – označene su kao *Aprilski paket* – ali nakon toga je dodatno oslabila spremnost političkih aktera da postignu konkretan dogovor oko ustavnih promjena. Nespremnost političkih elita u Bosni i Hercegovini – u kontekstu donošenja krucijalnih političkih odluka – tumači se i na sljedeći način: „Društvena osnova nemoći vladajućih stranaka da uspostave međustranački konsenzus tokom odlučivanja (...) proističe iz karaktera stranaka formiranih na etničkoj osnovi. Osnova za ispoljavanje interesa nije pojedinac, nisu socijalne skupine ljudi kao što su nezaposleni, poljoprivrednici, razna udruženja građana na interesnoj osnovi.“¹⁵ Imajući u vidu da se u *postdejtonskoj igri partijskih aktera* u Bosni i Hercegovini nije još uvijek drastično promijenio *odnos* prema ustavnim promjenama – bez kojih je nemoguće očekivati dinamičan rad državne vlade i usvajanje ekonomski održivih političkih projekata – krajnje je vrijeme da se *počne tragati* za vaninstitucionalnim političkim mogućnostima u kreiranju, modeliranju i korigiranju ustavnog i političkog sistema.

4. Direktna demokratija, vaninstitucionalna politika i ustavne korekcije: narod, progresivne grupe i državna vlast

U svim demokratskim državama koje su zasnovane na idejama pluralističke politike, zapravo, mora biti predviđena mogućnost putem koje narod može direktno sudjelovati u političkom procesu. Tako, na primjer, procedura ustavnih izmjena i proces donošenja ustava u demokratskim državama može uključivati *referendumsko odlučivanje građanstva*, iako je ova politička praksa, doduše, više prisutna u državama koje učestalije koriste institute direktne demokratije. U Švicarskoj se tako primjenjuje „(...) obavezna referendumska procedura (...) putem ustavne inicijative prema kojoj 50.000 glasača može da zahtijeva ustavni amandman. Rečeno je da ova metoda djeluje kao udarac mamuzom u slabine zakonodavnog konja, dok mu je obavezni referendum kao đem u ustima. (...) Međutim, direktna narodna akcija se ne ograničava na ustavne amandmane. Ustav takođe predviđa referendum u vezi značajnih zakonodavnih prijedloga ukoliko osam kantona ili 30.000 glasača to zahtijevaju.“¹⁶ Jedna od *demokratskih formi* za reviziju ustava – prema mišljenju M. Prelota – ima *poluneposredni karakter*, pri čemu se može desiti da: „Narod intervenira kao ratifikacijsko tijelo (ustav IV. Republike, čl. 90) ili pak preuzima inicijativu. To dopušta švicarski ustav.“¹⁷ Naime, vjeruje se općenito da *slabost*

¹⁴ *Amandmanska procedura* predviđena je i definirana na sljedeći način: „Ovaj Ustav može biti mijenjan i dopunjavan odlukom Parlamentarne skupštine, koja uključuje dvotrećinsku većinu prisutnih i koji su glasali u Predstavničkom domu.“ Čl. X, st. 1, *Ustav Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, OHR – Office of the High Representative.

¹⁵ M. Pejanović, *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, Sarajevo 2015, s. 121.

¹⁶ K. J. Fridrih, *Konstitucionalna demokratija: teorija i praksa u Evropi i Americi*, Podgorica 2005, s. 450.

¹⁷ M. Prelot, *Političke institucije*, Zagreb 2002, s. 219.

institucionalne i partijske politike u većini demokratskih država stvara potrebu za učestalijom referendumskom participacijom u sferi upravljanja državom.¹⁸

Uz to, u tranzicijskim državama nerijetko *građanski protesti protiv vlasti* i *akcije građanske neposlušnosti* mogu rezultirati zahtjevom za referendumskim odlučivanjem naroda o nekom konkretnom pitanju.¹⁹ Vlast u navedenim situacijama obično prihvata zahtjeve i kritike nezadovoljnih građana kao opravdane – iako konačna realizacija datih obećanja građanima u nekim slučajevima može izostati – pokušavajući tako smiriti strasti i revolucionarni potencijal *nezadovoljne mase*. Referendum ima i funkciju *nadzornog političkog instrumenta* tako da „(...) može biti uspješan kontrolni mehanizam i korektiv političke elite i otuđene vlasti. Manipulativnom potencijalu referenduma, posebice u uvjetima suvremenih masovnih komunikacija, potrebno je suprotstaviti političku kulturu i demokratsku zrelost građana. Njegova funkcija u demokratskome političkom sustavu trebala bi biti samo pomoćna i dodatna, premda je u određenim okolnostima korisno iskoristiti njegovu inovativnu snagu i sposobnost dinamiziranja političkog procesa.“²⁰ Ipak, treba naglasiti da se još uvijek uloga referendumske demokratije u modernoj politici reducira na funkciju *dopunskog sredstva* za donošenje političkih odluka, odnosno na *prethodni mehanizam* za legitimiranje ustavnih korekcija ili zakona – na ovaj način se vlada u velikoj mjeri rasterećuje od odgovornosti i štetnih posljedica – koje naknadno usvaja izabrana državna vlast.

Iako postoji izražena opasnost od prerastanja referendumskog odlučivanja u *plebiscitarno glasanje* – to se uglavnom pokušava onemogućiti i prevenirati donošenjem *odgovarajuće zakonske regulative* koja se odnosi na upotrebu referenduma – u nekim demokratskim državama se, ipak, učestalo koristi referendumsko odlučivanje o *ustavnim korekcijama* i *zakonodavnoj proceduri*.²¹ Uz to, ponekad se *referendumskim glasanjem* izabrana politička vlast jedino nastoji legitimirati u provođenju nepopularnih i korjenitih ustavno-političkih reformi.²² Ipak, potpuno drugačiji karakter ima referendumsko odlučivanje koje *iniciraju građani*. Štaviše, vjeruje se da

¹⁸ Upotreba referenduma se sve više apologira i prihvata u sferi praktične politike, jer rapidno raste nezadovoljstvo „(...) partitokratijom i želja za političkim učešćem izvan partijskih struktura. Izmenjena je priroda upravljanja i postoje brojna društvena pitanja za čije rešavanje birači pokazuju veću naklonost od političkih elita.“ B. Milosavljević, *Uvod u teoriju ustavnog prava*, Beograd 2011, s. 144.

¹⁹ Parlament Rumunije je – nakon višednevnih protesta desetina hiljada građana koji su bili nezadovoljni radom vlade Sorina Grindeanua – 13. februara 2017. godine jednoglasno izglasao *prijedlog* da se održi referendum o *javnoj podršci borbi protiv korupcije*.

²⁰ I. Grdešić, Referendum protiv parlamentarizma, *Političke analize*, Zagreb 5/2011, s. 47.

²¹ Dakle, uprkos tome što referendumsko odlučivanje o ustavnim izmjenama može imati *plebiscitarni karakter*, u demokratskim državama „(...) ustavi su u mnogo slučajeva bili predmet procedure referenduma.“ Fridrih (bilj. 16), s. 458.

²² Kompatibilna obilježja imao je *referendum o ustavnim reformama* – održan je 04. 12. 2016. godine – koji je inicirao talijanski premijer Matteo Renzi. Rezultati referenduma pokazali su da većina talijanskog biračkog tijela ne slijedi i ne preferira *političku viziju* i *plebiscitarne intencije* predlagača referenduma, niti anticipira *proevropske političke ambicije* svoje vlade. U ovom slučaju biračko tijelo demonstriralo je *konzervativnu političku volju* – nije podržalo prijedlog vlasti na referendumskom odlučivanju – jer se otvoreno distanciralo od reformističkih, proevropskih i integracijskih namjera vlasti. S druge strane, drugačiji rezultat imalo je *referendumsko izjašnjavanje o predloženim promjenama ustava u Turskoj* koje je realizirano 16. 04. 2017. godine. U ovom slučaju građani su podržali izmjenu turskog ustava čime je transformiran parlamentarni sistem vlasti u predsjednički politički sistem, a na čemu je insistirao predsjednik države Recep Tayyip Erdoğan. Dakle, uz pomoć referendumskog odlučivanja državna vlast – kada se pojavljuje kao inicijator glasanja na referendumu – u većini slučajeva želi se samo dodatno legitimirati zbog *krupnih političkih promjena* koje namjerava provesti.

demokratski režimi vlasti, u kojima se učestalo prakticira referendumsko odlučivanje o ustavnim pitanjima i rizičnim političkim reformama, mogu tokom vremena steći *liderokratske crte*. Tako, na primjer, referendum koji su provedeni na prijedlog bivšeg francuskog predsjednika Šarla de Gola bili su, u osnovi, *plebisciti*, tj. glasovi i podrška naroda za *prijedloge normativnih akata* korišteni su kao potvrda za realiziranje njegove *liderokratske politike*. Također, kritičari referendumske izjašnjavanja – kao instrumenta direktne demokratije – tvrde da ovaj oblik donošenja odluka *reducira* demokratski potencijal institucija predstavničke demokratije – posebno ulogu izbora, političkih partija i institucionalne političke opozicije – te da jača *autoritarne tendencije* u politici. Politički teoretičar Dž. Sartori, na primjer, ističe i konstatira da je referendumska demokratija uveliko podložna manipulaciji, da je distancirana od diskusija, da takav oblik participacije dovodi do segregacije nad manjinskim političkim mišljenjima te da u referendumskom odlučivanju uglavnom participiraju nedovoljno stručni i informirani građani.²³

Imajući u vidu navedene prednosti i mane referendumske demokratije, *ustavotvorni referendum* je, ipak, relativno široko zastupljen. Revizija ustava je najčešće predmet *obaveznog ustavotvornog referenduma*, dok je u nekolicini država samo totalna revizija ustava podložna navedenom referendumu – takav slučaj je u Španiji i Austriji. Postoji i *fakultativni ustavotvorni referendum* koji se može organizirati na zahtjev parlamenta, na osnovu zajedničke odluke šefa države i parlamenta ili, pak, isključivo na zahtjev biračkog tijela.²⁴ U ovom kontekstu važno je apostrofirati da u nekim državama – kao što su Bugarska, Grčka, Luksemburg i Holandija – ustavna pitanja ne mogu biti predmet referendumske odlučivanja. Iako zna da je takva politička procedura varljiva, J. Isensee je kao primjer naveo dobru praksu *Nacionalnog konventa* u Francuskoj, koji je 1792. godine u dekretu predvidio izričitu *potvrdu naroda* kao uvjet valjanosti za doneseni ustav. Ipak, ustav koji je nastao tom procedurom bio je *mrtvorodenče*, jer je bilo suspendirano njegovo važenje. Respektirajući referendumsko sudjelovanje građana u proceduri donošenja ustava, on konstatira slijedeće: „Nameće se pomisao da se neposredno sudjelovanje naroda podigne u pravilo te da se svaki ustav podvrgne referendumu.“²⁵ U ovom diskursu se iznosi bezuvjetna vjera u značaj referendumske odlučivanja u proceduri donošenja novog ustava, jer ustav treba da bude samo *praktični izraz* volje naroda. Međutim, volja naroda se, u pravilu, uspješnije realizira i štiti u uvjetima zrele i razvijene političke kulture, a P. Häberle ističe da, čak, ni aktivitet „(...) na razumijevanju `ustava kao kulture´ ne može riješiti zacijelo `vječnu´ napetost između duha i moći, kulture i politike. (...) Danas je važno približiti mnogim građanima spoznaje istinski republikanskoga konstitucionalizma i obraniti se već u začetcima od svih pojava totalitarnoga, fundamentalističkog mišljenja.“²⁶ Postoji empirijski dokazi da *politika konstitucionalizma* u demokratskim državama zavisi uveliko od *zrelosti političke kulture*, ali, također, istovremeno figuriraju teorijski pristupi unutar kojih se tvrdi da ustavno-pravna vladavina *nadilazi* značaj i ulogu kulture.²⁷

²³ Usp. bilj. 18, ss. 132 i 133.

²⁴ U tom slučaju potrebno je npr. u Italiji prikupiti 500.000 potpisa, u Mađarskoj 200.000, dok je u Srbiji nužno imati 150.000 potpisa od strane građana za realiziranje ove procedure.

²⁵ J. Isensee, *Država, ustav, demokracija*, Zagreb 2004, s. 124.

²⁶ P. Häberle, *Ustav kao kultura, Politička misao*, Zagreb 3/2000, s. 20.

²⁷ Tako, npr. Z. Posavec smatra da „(...) Häberle precjenjuje kulturnu bazu ustavne države. Moderna kultura ne može biti nadomjestak arhitektonici pravne države, kao što ona ne može igrati ulogu koju je jednom imala grčka čudorednost za političku konstituciju i političke procese. Usprkos velikoj snazi grčke čudorednosti, ona nije mogla

Važnu ulogu u proceduri ustavnih izmjena, pored referendumskog odlučivanja, mogu imati *građanske inicijative* – kao oblik vaninstitucionalnog političkog aktiviteta – koje predlažu i iniciraju građani, u pravilu, kao članovi interesnih grupa i različitih socijalnih pokreta. U građanskoj *ustavotvornoj inicijativi* – pored ove moguće je diferencirati još zakonodavnu i referendumsku inicijativu – iznosi se obično zahtjev određene grupe građana za *revizijom ustava*. Zakonodavna inicijativa se, ipak, učestalije upotrebljava od ustavotvorne. Navedene vrste inicijativa ne upotrebljavaju se isključivo na državnom nivou vlasti, već se primjenjuju „(...) i na nižim nivoima vlasti. I ovdje se ona sastoji u pravu određenog broja birača da regionalnom ili lokalnom predstavničkom organu predlože donošenje nekog akta ili odlučivanje o nekom pitanju iz njihove nadležnosti.“²⁸ Putem građanske inicijative, u pravilu, samo počinje *proces* političkog odlučivanja građana – iniciranjem formalnih prijedloga – koji može biti nastavljen – ako se ispune zakonom propisani uslovi o upotrebi građanske inicijative – *odlučivanjem u političkim institucijama* ili, pak, *referendumskim odlučivanjem*.

Zakonska regulativa o građanskim inicijativama – odnosi se na broj potpisa koje je potrebno prikupiti, vrijeme predviđeno za prikupljanje potpisa i političko tijelo koje ima mandat da izvrši provjeru prikupljenih potpisa – razlikuje se i nije standardizirana u svim demokratskim državama, odnosno nije strogo unificirana i ujednačena.²⁹ S tim u vezi, u Švicarskoj postoje različiti modaliteti građanske inicijative. Tako, na primjer, građanska inicijativa postoji *na nivou kantona* u kontekstu izmjene ustava, ali i u segmentu donošenja običnih zakona. U ovom slučaju građanska inicijativa podnosi se parlamentu na razmatranje i konačno usvajanje. No, na *nivou švicarske federacije* postoji samo građanska inicijativa o *ustavnoj tematici*. Nepostojanje građanske inicijative u *oblasti federalnog zakonodavstva* opravdava se, zapravo, tako što joj se daje oblik *amandmana na ustav*. U slučaju da je građanska inicijativa za *izmjenu federalnog ustava* formulirana kao *prijedlog diferenciran po članovima*, onda se podnosi *neposredno* na usvajanje građanima, dok, recimo, federalni parlament ima mogućnost da predloži *kontra prijedlog prijedlogu* – koji je potekao od građanske inicijative – ukoliko se ne slaže s njim. Štaviše, pored već navedenog H. Kriesi vjeruje da učestalo korištenje instituta građanske inicijative i referenduma u Švicarskoj u sferi građanske egzistencije producira „(...) dvostruku korist od procesa izravne demokracije: ti procesi povećavaju ne samo uspješnost javnih službi nego i legitimnost političkih odluka, te samim time i općenito zadovoljstvo građana životom.“³⁰ Prema tome, u državama sa razvijenom političkom kulturom direktna demokratija – u kojoj se građani pojavljuju kao *inicijatori* političkih zahtjeva i predlagači referendumskog glasanja – uveliko doprinosi stabilnosti i efikasnosti političkih institucija, što svakako utiče na stvaranje povoljnog ambijenta za harmoničnu i sretnu egzistenciju građana.

---

stabilizirati politički svijet Grka. On je bio u stalnim promjenama, obratima i ratovima.“ Z. Posavec, Ustav bez države, *Politička misao*, Zagreb 3/2000, s. 45.

²⁸ Milosavljević (bilj. 18), ss. 141 i 142.

²⁹ Broj potpisa koje je potrebno prikupiti – stručnjak za ustavno pravo B. Milosavljević, na primjer, tvrdi da je u Srbiji potrebno prikupiti 30.000 potpisa – da bi se realizirala neka građanska inicijativa „(...) u načelu zavisi od domašaja koji se inicijativi pridaje. (...) Jedno od važnih pitanja jeste rok u kojem se moraju prikupiti potpisi: kod nas je to svega sedam dana, u Hrvatskoj 15, u Rusiji 45, u Italiji, Litvaniji i BJRM tri meseca, u Mađarskoj četiri meseca i tako dalje. Provera potpisa je obično centralizovana i poverena državnoj izbornoj komisiji, naročito organu (Savezno poslanstvo u Švajcarskoj, posebna kancelarija Kasacionog suda u Italiji, ministarstvo pravde u BJRM), parlamentu (Poljska, Portugalija) ili referendumskom odboru (Hrvatska).“ Milosavljević (bilj. 18), s. 141.

³⁰ H. Kriesi, Izravna demokratija: švicarsko iskustvo, *Anali hrvatskog politološkog društva*, Zagreb 4/2007, s. 56.

Imajući navedeno u vidu, moguće je pretpostaviti da bi i u *tranzicijskim državama* – kao što je Bosna i Hercegovina, čija je politička kultura, doduše, znatno nerazvijenija – učestalije korištenje instituta *građanske inicijative* i *referenduma* – oko pitanja koja se odnose na ustavnu reviziju i zakonodavnu proceduru – moglo producirati *zadovoljniju građansku egzistenciju i funkcionalniji ustavno-politički sistem*. U tom smislu T. Cipek konstatira i tvrdi slijedeće: „Neposredna demokracija uvođenjem naroda u politiku ponovno u prvi plan stavlja državu i njezine funkcije, podsjećajući da država i nije drugo nego suvereni narod kao skup slobodnih građana. Upravo je ideja o važnosti funkcija sudjelovanja građana u političkom odlučivanju ono što je prijeko potrebno osvijestiti u suvremenoj bosanskohercegovačkoj politici.“³¹ Upravo ovaj politički pristup može biti *korisno rješenje* za institucionalne poteškoće sa kojima se suočava državna vlast u Bosni i Hercegovini. Naime, kada bi građanstvo učestalije koristilo instrumente direktne demokratije – to je samo jedna od pretpostavki – moglo bi se vremenom emancipirati i osloboditi od *stega* etnokratske liderokratije koja drži *zarobljenim* bosanskohercegovački ustavni i politički poredak. Drugim riječima, građani mogu uz pomoć *progresivnih ciljnih grupa* koje čine, u prvom redu, akademska elita, radnici i studenti – koristeći njihovo znanje, masovnost i energičnost – formulirati i pokrenuti različite građanske inicijative za korigiranje i revidiranje ustavnog i političkog sistema u Bosni i Hercegovini. Građanske inicijative moguće je formulirati i uputiti prema političkim institucijama kao *konkretne zahtjeve* – čiju realizaciju navedene *progresivne grupe* mogu iznuditi i ostvariti metodama vaninstitucionalnog pritiska i lobiranja – ili se, pak, putem građanskih inicijativa može tražiti *referendumsko izjašnjavaње građanstva* – što je, ipak, teže implementirati u postojećim političkim okolnostima zbog nedostatne zakonske regulative u ovoj oblasti – o ustavnim promjenama, donošenju novog ustava te ključnim političkim pitanjima.

5. Zaključna razmatranja

S obzirom da je Ustav Bosne i Hercegovine omogućio etnokratskim elitama da ostvare *hegemonijski status* i *izuzetnu političku moć*, događa se permanentna detronizacija i marginalizacija vrijednosti, ideja i načela demokratske i republikanske politike u sferi vladavine. Svi dosadašnji *institucionalni pokušaji* ustavne revizije nisu uspješno realizirani, jer akteri *etnokratske liderokratije* nisu pokazali dovoljnu *političku spremnost* da naprave ustavne korekcije i tako stvore *funkcionalniji ustavno-politički poredak*. Postojeći politički odnosi i trome političke institucije, po svemu sudeći, u potpunosti odgovaraju *konzervativnoj prirodi* i *logici djelovanja* dominantnih etnokratskih reprezentacija. Imajući u vidu da su iscrpljene institucionalne mogućnosti za realiziranje ustavnih promjena – koje očigledno nisu ni bile prioritet etnokratskih političkih aktera – vaninstitucionalne forme političkog aktiviteta i referendumska demokratija nameću se kao *racionalan izbor* i *rješenje* u kontekstu kreiranja, predlaganja i implementiranja ustavnih izmjena i korekcija u Bosni i Hercegovini.

³¹ T. Cipek, Kriza demokracije u Bosni i Hercegovini: Je li neposredna demokracija rješenje?, *Političke analize*, Zagreb 19/2014, s. 7.

Constitutional axiology of republicanism and activity of parliamentary parties in Bosnia and Herzegovina: contradictions, apologies and recommendations

Summary

Political axiology of Republicans has been continuously depreciated in post-Dayton political process. This process has been created and regulated by ethnocratic political representatives in accordance with their absolutist and monocratic ideology. The flawed Constitution of Bosnia and Herzegovina is an outcome of the extorted peace agreement, that allows ethnocratic elites to achieve a hegemonic position and obtain incontrovertible political power. Thus, it is almost impossible to speak about democratic or legitimate nature of the Constitution, since it has not been created, proposed and adopted in accordance with normative rules of democratic procedure. Considering that several institutional opportunities for constitutional changes – that evidently were not a priority for ethnocratic political actors - have been exhausted, non-institutional political activities and referendum democracy seem a rational choice and solution for designing, proposing and implementing constitutional changes in Bosnia and Herzegovina.